

A CSILLAGÁSZAT MINDENKIÉ

113202 KISSLÁSZLÓ

*

Szále László

A CSILLAGÁSZAT MINDENKIÉ

113202 KISSLÁSZLÓ

✱

Szále László

KAS KIADÓ

ISBN 978-615-6915-39-9

Minden jog fenntartva

© Kiss László, 2025

© Szále László, 2025

© KAS Kiadó, 2025

© Fotók: Kiss László magángyűjteménye,
az Árulók-fotó az RTL Klub tulajdona
és hozzájárulásával, 2025

Tartalom

*

Előszó	9
Bevezető	13
 I. Kezdetben	19
A horgosi kis bummm	19
A néma srác	22
Táguló világ	28
Az elmulasztott Halley	30
A ZX Spectrumtól a Scientific American-ig	32
 II. Készülődés	35
Háromezer csillagos szálloda a Bakonyban	35
A 0 forintos ösztöndíj	38
Szeged, egyetem, Szatmáry	41
Bolyai – csalódással	47
 III. Úton	50
Sorsfordító felhők	50
Decadus mirabilis	53
Ausztrália másmilyen	55
Már nem egyedül	57
A hetedik év a vízválasztó	60
Társasági élet Sydney-ben	63
Távcsővel a házunk kertjében	65

Ausztrália nem marasztalt	67
Budapesti telefon – öröm és sírás	69
IV. Megérkezés	71
Lendülettel – haza	71
A Kepler közbeszól	73
Amit kerestünk – nem létezik	74
Az első állandó állásom – 40 évesen	77
A Keplertől a Cheopsig – és tovább	79
Az űrcsillagászaté a jövő	85
Égi mérés, földi haszon	87
Mit tudunk, mit nem tudunk?	89
Kvantumgravitáció?	94
Hinni is muszáj	97
V. Beérkezés	99
Csillagász az Akadémián	100
Akadémikusból igazgató – a történelmi távlatok	103
Ég- és földkutatók együtt	110
Válságmenedzselés és védőbúra	112
Mi kell a Nobel-díjhoz?	114
Diákcsillagászok olimpiája	116
Az elefántcsonttorony lebontása	120
VI. Elmondani mindenkinek	123
Az átadás szenvedélye	124
Kinek, hogyan?	127
Az előadóteremtől a Libegőig	129
Fenyegető Covid – növekvő kóvéd	132
Mit csinál a csillagász?	133
A távcsőtől a számítógépig	136
Cross-pollination	140

Időnként mozdulni kell	144
Svábhegyi csillagda – kalapcserével	147
A Facebookról a YouTube-ra	150
A smartfluenszer	154
Saját stúdió – családi afférral	157
Felhőtlen előzmények	158
Könyvraktárból médiastúdió	163

VII. Bulvár kitérő	167
Árulók és Ártatlanok	168
„Karanténban”	174
A játék meglepő utóhatásai	176
A média mágiája	178
Újabb „botlás”	180

VIII. Tudományos és pszeudotudományos

fantasztikum	182
Legjobb tudásunk szerint	186
Harc nélkül az áltudományok ellen	188
A kardfogú tigris csíkjai	190
Elmélészek	194

IX. Időutazás – „érvényes” jegy nélkül	200
A nagy ugrás esélye	207
Féreglyukak, avagy a papír teherbíró képessége	211
A fikció világa	214

Névmutató	217
------------------------	-----

Előszó

✱

A Marson túl, a Jupiteren innen, a Nap kisbolygó-övezetében kering milliányi társával a (113202) Kisslászló nevet viselő, kb. 5 kilométer átmérőjű aszteroida. Nagyjából akkora, mint az Alpok legmagasabb hegycsúcsa, a Mont Blanc. A nevet Kiss László barátja és kollégája, Sárneczky Krisztián adta ennek a hatalmas kőnek, de apró égitestnek, amit még 2002-ben fedezett fel. Ez adta a könyv címének ötletét is, hiszen minden fontos benne van: a főhős neve, meg az is, hogy sok köze van a számokhoz és az égi világhoz.

A csillagászat, a „végtelen űr” évezredek óta mindenkit halálosan izgat, aki valaha föl nézett a lenyűgözően szép csillagos égre, mégis alighanem erről tudunk a legkevesebbet. Talán mert ezen a téren vesztí el a mindennapi ember leghamarabb a fonalat, hiányos fizikai, matematikai, asztrofizikai, kozmológiai tudása miatt.

A tudásszomj és a tudáshiány kínzó ellentmondásának korunkban egyik legeredményesebb feloldója Kiss László akadémikus, Széchenyi- és Prima Primissima-díjas csillagász. Ez a könyv az ő életéről és munkásságáról szól. A saját előadásában, egyes szám első személyben. Azzal a lehengerlő tudással és magával ragadó, színes stílusban, ami rendkívül népszerű előadásait is jellemzi. Elbeszéli kalandokban és különös fordulatokban gazdag életét, Horgostól, a szülőfalutól, a szegedi egyetemi évekig, a hét éves ausztráliai kutatói kalandtól a Svábhegyig, a HUN-REN Csillagászati és Földtudományi Kutatóközpont főigazgatói székéig. Ebbe

szövi bele az általa végigkövetett tudomány fejlődésének történetét és legújabb eredményeit, amelyek elérésében a nemzetközi kutatói közösség tagjaként maga is részt vett. Kutatási területe a kisbolygók, exobolygók, valamint a csillagok asztrofizikája (csillagszerkezet és csillagfejlődés, a csillagpulzáció, a szoros kettőscsillagok kölcsönhatásai és a bolygókeletkezés más csillagok körül stb.).

Nem nagyravágyó, nem telhetetlen típus, tudósként érdekli, de nem foglalkoztatja az egész világegyetem. Kutatói érdeklődésének rádiusza a Tejútrendszer, azon belül is inkább „csak” a Földünkhöz legközelebbi néhány ezer fényév. Tehát nem érdekli különösebben, mi van az Óperencián túl, mert nagyon sok szépség és titok található az Óperencián innen is. Ami túl van, az maradjon a teóriák, hipotézisek és mesék birodalma.

De természetesen beszél könyvében általános – a közérdeklődésre leginkább számot tartó – kozmológiai témákról, mint például a világ keletkezése, az ősrobbanás, a világegyetem tágulása, a még ismeretlen sötét anyag, sötét energia, a Földön kívüli élet lehetőségei. Vagyis az emberi tudásnak legrégebb óta makacsul ellenálló kozmológiai titkok sokaságáról.

Kiss László nemcsak tudósnak kiemelkedő, hanem tudomány-szervezőnek és tanárnak is. Nemcsak a kutatás a szenvedélye, hanem az is, hogy fiatal kutatókat helyzetbe hozzon, illetve, hogy tudását átadja a nagyközönségnek. Régen ismeretterjesztésnek nevezték, és országos szervezet (TIT) szervezte és koordinálta a tudósok ismeretátadó tevékenységét. Kiss László önmagában valóságos intézmény; mindenhová elmegy, ahová csak hívják szerte az országban, de saját YouTube-csatornáján és más internetes fórumokon is jelen van hosszú évek óta. 2020-ban Magyarországon az év ismeretterjesztő tudósának választották. 2020-tól 2025 közepéig csak YouTube csatornáján több mint 200 évnyit beszélt közönségének, anyagainak összes megtekintése megha-

ladta a hárommilliót. A teljes nézettségi idő közel 2 millió óra. Onlajn műsorainak 28 ezer bejegyzett követői tábor van. Hogy ne keverjük össze a youtuberek vegyes színvonalú csapatával, másik divatos szóval nevezzük inkább smartfluenszernek, aki hiteles és magával ragadó tudásszolgáltató.

Azt vallja Stephen Hawkinggal együtt, hogy: „idővel legalább a legfontosabb érveket érthetővé kell tennünk mindenki számára, hogy az elmélet ne maradjon néhány specialista magánügye. Akkor pedig mi mindannyian, a tudósok és a hétköznapi emberek együtt boncolgathatjuk: miért létezünk, mi és a világegyetem. Az emberi élet leghatalmasabb diadala lesz, ha erre a kérdésre választ találunk – mert akkor megismerjük Isten gondolatait.” Ő maga nem hívő, nála „Isten gondolatai” a természet törvényeinek gyönyörű metaforája.

Ahogy előadásainak, könyvének is fő értéke, hogy a legbonyolultabb dolgokról is egyszerűen, világosan és érhetően beszél, színesen, szellemesen – anélkül, hogy a tudományos igényességből jöttányit is engedne. Ennek a könyvnek az a célja, hogy Kiss Lászlónak ne csak milliós hallgatótábora legyen, hanem hasonlóan sok olvasója is.

Szále László

Bevezető

Engem az hajt most már 53 éve, hogy szeretném megérteni, hogyan működnek a dolgok. Ezekbe a dolgokba az idők során különféle események, jelenségek, objektumok kerültek bele. Sokáig a csillagászat volt a középpontban: hogyan működnek a bolygók, hogyan működnek az üstökösök, a robbanó csillagok, a pulzáló csillagok, a galaxisok, hogyan működik az univerzum. Azután, ahogy haladtam előre az időben – elértem tudományos fokozatokat, magas posztokat, nemzetközi pozíciókat, rangos díjakat –, beleláthattam, hogyan működik a nemzetközi tudományos élet, a hazai tudománypolitika. Amikor már az akadémiasság felé közeledtem, elkezdtek egyre inkább érdekelni a társadalmi dolgok is. Leginkább az, hogyan juttathatnánk el minél szélesebb közönségnek a csillagászat szépségeit, eredményeit, a kozmosz titkait. Ezért építettük fel a Svábhegyi Csillagvizsgálót, ezért járom az országot évek óta előadásaimmal, ezért működtetek saját YouTube csatornát, s podcastjaim sokasága várja a hallgatók kattintásait. Statisztikáim szerint nem hiába várja. Közben megtanultam, hogyan működik a műsorkészítés. Az egyre szaporodó médiaszereplések pedig kíváncsivá tettek az iránt, hogy a különféle műsorfajták hogyan működnek. Hogyan működik egy rádiós beszélgetés, hogyan működik egy hétperces informatív beszélgetés a reggeli tévéműsorban, hogyan egy kétperces az esti híradóban. Hogyan működik egy élőben közvetített akármilyen. Már eljutottam

odáig, hogy részt vettem lottóhúzáson is. Nem tudom, mit húzogattam ott ki, mit indítottam el, de ott voltam, megnéztem. Belülről. Nagyon érdekes volt. Azóta már túl vagyok – akadémikusok között talán egyetlenként – egy televíziós valóságshow-sorozaton, amelyben válogatott csapat tagjaként végtelennek tűnő, feszült napokon át nyomoztam a köztünk lévő gyilkosok után.

Ezt mind elbeszélem a könyvben, s azt is, hogyan lettem csillagász, és sok mindent abból, amit az univerzumból tudunk, nem hallgatva el azt sem, amit nem tudunk. S bár a csillagászat tudománya rendkívül gyorsan halad a megismerés útján, még így is csak töredéknyi a tudásunk. Például a véges világmindenség 95 százalékát kitevő – nevezzük jobb híján sötét anyagnak és sötét energiának – valamikről jószerével semmit sem tudunk. Csak annyit, hogy léteznek. Pontosabban: bizonyíthatóan létezniük kell.

*

Mielőtt egy csillagász és a csillagászat bonyolult dolgaiba belekíváncsiskodnánk, határozzuk meg, mi hol vagyunk. Hol vagyunk azon a kozmikus színpadon, amelyen a világ játszódik? Ha az ember kisétál a tenger partjára, mondjuk, egy trópusi szigeten, és fölneéz az égre, egészen más csillagképeket lát, mint Magyarországon. Hopp, ott a Göncölszekér, fejjel lefelé.

Miért? A gömb alakú Földön az ember elutazik az Egyenlítő alá, a megszokott csillagképek teljesen eltűnnek, vagy legalábbis módosulnak. S hogyha egészen délre megy, akkor el is tűnhetnek, még a Nagy Göncölt is alig ismerni fel, amikor éppen csak feljön az északi horizont alján. Déli irányba nézve pedig föltűnnek olyan csillagképek, amelyek Magyarországról soha nem látszanak.

Persze bárhonnan nézhetnénk az eget, de higgyék el – meg tapasztaltam –, valamely trópusi sziget a legalkalmasabb helyszín. Ahol éjjel is 28 fok van, az ember lábát nyaldossa a 27 fokos Indiai-óceán hulláma, kis szerencséivel kékes fénnel világító planktonok

ragyogása nehezíti a halványabb csillagok észrevételét. Nézzünk hát föl az égre ezen az egzotikus helyen, és próbáljuk meg elképzelni, hol is vagyunk mi ebben a nagy képben.

Ha nem fúj nagyon a szél, nem hullámszik a tenger, akkor a legfényesebb csillagok még tükröződhetnek is a felszínén. Mint van Gogh Csillagos éj című gyönyörű képén. A látvány tényleg a végtelen érzetével töltheti el az embert.

A Föld nevű bolygó, ahol lakunk, többé-kevésbé gömb alakú sziklás égitest, s nagyjából 4,5 milliárd éve változatlanul rója pályáját Napunk körül. Amely a hozzánk legközelebbi csillag, mindössze 8,5 fényperc távolságban. Ez hétköznapi nyelven 150 millió kilométer. Napunk a földi élet forrása, amely egyértelműen meghatározza a bolygórendszerének élettörténetét is. A Naprendszer megszületésének kezdeti pillanata 4,5 milliárd évvel ezelőttre datálható. Akkoriban Napunk már nem a legelső csillaggenerációhoz tartozott, hiszen legjobb tudásunk szerint az egész univerzumunk egy ősrobbanásban jött létre 13,8 milliárd évvel ezelőtt. Ezt nevezte el egy tréfás kedvű angol csillagász, Fred Hoyle „nagy bumm”-nak. Az univerzum tehát nagyjából 9 milliárd éves volt, amikor Naprendszerünk létrejött. Akkor már voltak csillagok – idősebbek és fiatalabbak egyaránt. A mi Napunk teljesen átlagos sárga törpecsillag, körülötte a hozzá közelebbi pályán négy darab kőzetbolygóval: Merkúr, Vénusz, Föld és a Mars. A Merkúrnak és a Vénusznak nincs holdja, a Földünknek van egy magához képest igen nagy méretű kísérője, a Marsnak pedig van két befogott kisbolygóból álló holdrendszere.

Ha kicsit távolabb megyünk, megérkezünk a kisbolygók övezetéhez, ahol van akár egy millió fölöttire becsülhető számú parányi, sziklás égitest. Még tovább haladva kifelé a Jupiter, Szaturnusz, Uránusz, Neptunusz gázóriás bolygók világába jutunk el. Ez a felsorolás azt a képzetet keltheti, hogy valamilyen akár sűrűnek tekinthető rendszerrel van dolgunk, ahol a sok égitest egymás

hegyén-hátán „vonzza, úzi és taszítja egymást”. Nem így van. A világűr hihetetlenül nagy, és nevéhez illően meglepően üres.

Menjünk vissza az óceán partjára, bámuljuk a csillagképeket, közben gondolkodjunk el a méreteken, nagyságrendeken, méretskálákon. Vegyünk egy nagyobb gyerek számára is jól követhető példát. Induljunk ki abból, hogy a mi Földünk akkora, mint egy ember feje. Ez esetben a Hold akkora, mint ennek az embernek az ökle. Csak az éppen nem karnyújtásnyi távolságban van, hanem nagyjából 12 méterre a fejtől. Ezt személyesen illusztrálni csak akkor tudnám, ha jönne egy nindzsa harcos, lenyisszantaná az öklömet, és elszaladna vele a kiskert végébe. Ezt inkább hagyjuk. Használjuk a képzeletünket. Ebben a kicsinyített méretrendszerben a Napunk egy tízemeletes ház, tőlünk öt kilométeres távolságban. Tegyük ezt a tízemeletes házat, mondjuk a szülőfalumba, Horgosra. Bár ott speciel nincs ekkora ház. Akkor nagyjából két kilométerre tőle kering egy fél fej méretű kődarab, a Merkúr. Aztán lesz egy másik emberfej, a Vénusz, az emeletes háztól nagyjából 3,5 kilométerre. Megérkezünk a Földhöz, ami – már tudjuk – öt kilométerre van a tízemeletes háztól. Következik nem messze még egy fejnyi kőgolyó (a Mars), aztán sokáig szinte semmi.

Innen nagyjából huszonvalahány kilométerre egy ember méretű zsírgömböcöt találunk, a Jupitert. Tehát a gömb alakúra hízott embernyi Jupiter a tízemeletes háztól körülbelül 26 kilométerre található. Ebben a kicsinyítésben a Pluto, a Neptunuszon túli törpebolygók egyike – hogy mégse bolygó, arról a csillagászok döntöttek 2006-ban Prágában, köztük én is –, ha a Nap-toronyház Horgoson van, akkor a fél öklnyi Pluto valahol Debrecen táján található.

Foglaljuk össze: ha a Föld akkora, mint a fejem, akkor a mi Naprendszerünk körülbelül akkora, mint egész Magyarország. Ennek a közepén van egy tízemeletes ház, van négy darab körülbelül fej

méretű kőgolyó, van négy darab kisebb-nagyobb ember méretű óriás gömböc, meg van még egy félökölnyi golyó a keleti határon – és semmi más.

Ugyan a Mars és a Jupiter között találunk milliónyi vicik-vacakot, ezek ebben a kicsinyítésben szemmel láthatatlanok, még a borsszóróból kiérkező borsszemeknél is kisebbek. Közöttük a legnagyobb az ezer kilométer átmérőjű Ceres, a Magyarország méretű naprendszerben két centis, mondjuk, mint egy szem germersdorfi cseresznye. Időnként megjelennek a Naprendszerünkben üstökösök, azok is parányi égitestek, csak nagyon elnyúlt pályán mozognak. A nevezetes Halley-üstökös például 76 év alatt járja körbe a pályáját, közben kimegy messzebbre, mint a Neptunusz, és beljebb jön, mint a Mars, sőt talán még a földpályánál is közelebb kerül a Naphoz. Amikor legutóbb itt járt, 14 éves voltam. Távcsovemmel próbáltam megnézni, de nem láttam, mert nem tudtam, hol keressem. Vigasztalhatatlan voltam. Legközelebb 2061-ben jön, azt még szeretném megvárni. Csak 89 éves leszek.

Nézzünk messzebb: a Földtől nyolc fénypercre van a Nap, a következő legközelebbi csillag, a Proxima Centauri pedig 4,2 fényévre. Ez az Kentaur csillagképben az Alfa Centauri hármas csillagrendszer hozzánk legközelebb eső tagja. De ez a legközelebbi is nagyon messze van: az adott kicsinyítésben ez majdnem a Föld-Hold távolság.

Ha pedig nemcsak a legközelebbi csillagot vesszük, hanem még vagy 200 milliárd csillagot, összerakhatjuk a Tejútrendszert. A nyári égre fölnézve a fejünk fölött látunk egy hatalmas fény-sávot. Az a Tejút, a mi galaxisunk. Nagyjából 200 milliárd csillagnak 100 ezer fényév átmérőjű rendszere. A hozzánk legközelebbi csillag távolságának a 25 ezerszerese.

Ha viszont a felfoghatatlanul nagy Tejútrendszerünket akkorának veszem, mint a tenyerem, akkor a következő tejútrendszer az Androméda-köd nevű galaxis, amelynek távolsága úgy huszonöt

tenyéryn, mondjuk, mintha egy kisebb asztal túloldalán lenne még egy tenyér. Ami galaxisunktól két és fél millió fényévre van – tenyérléptékben két és fél méterre. Egyébként közeledik felénk még hozzá 400 ezer km/h sebességgel. Eszerint elméletileg 4,5 milliárd év múlva ér ide. Nem kell megijedni, nem ütközünk össze, valószínűleg összeolvad majd a mi galaxisunkkal.

Tehát az ember a saját fejével, testével, tenyerével megpróbálhatja felfoghatóvá tenni, hogy mekkora is az univerzum, pontosabban az általunk belátott univerzum. Maradjunk abban, hogy piszok nagy. Számokkal pontosan leírható, emberi ésszel azonban nehezen felfogható.

Ezt vizsgálják a csillagászok évszázadok óta nem lanyhuló szenvedéllyel.

Nevezhetnénk őket az ég történészeinek is, hiszen lényegében a múltat látják. Vagyis az égitestek fizikai összefüggéseivel foglalkozó kutató mindig a múltban lejátszódott eseményekből próbálja kitalálni és megérteni a Nagy Egészet vezérlő fizikát. A mi Napunk nyolc fénypercre van, az még viszonylag tekinthető jelennek, de ha – mondjuk – szemügyre veszünk az égen egy ezer fényévre lévő csillagot, akkor nem azt látjuk, ami most történik vele, hanem ami ezer évvel ezelőtt, Szent István idejében történt. Ez hátborzongató akkor is, ha az ottani „csillaglakók” nem készítettek fotókat államalapításunk eseményeiről. De a fény, amit látunk, akkori fény. Ezer éves fény.

A fizikai megértés szempontjából azonban lényegtelen, hogy valamely esemény mikor történt. A modern fizika egyik alapelve, hogy a fizikai törvények működése független az időtől, és minden időben változatlan.

I. Kezdetben

*

A horgosi kis bumm

Az emlékezet és az ég hasonlít abban, hogy mindkettő a múltat mutatja. Emlékezzünk tehát. Szülőfalum Horgos, de nem ott laktam meg a napvilágot 1972. augusztus 8-án 15 óra 40-kor. A további életem szempontjából meglehetősen fontos esemény a közei város kórházában történt. Szóval, Szabadkán születtem... Mondhatnám, hogy – miként Karinthy Babits-paródiájában – én beszéltem rá anyámat születésem előtt, hogy az alliteráció kedvéért menjünk Szabadkára, de nem lenne igaz. Az okok prózaibbak. Először is az akkor több mint hétezer lakosú Horgoson csak egészségház volt egyetlen háziorvossal, egy fogorvossal meg egy gyermekorvossal. De még inkább azért mentünk a kórházba, mert 1972-ben váratlanul feketehimlő-járvány tört ki Jugoszlávia Koszovó tartományában. Ezért a szokásosnál is nagyobb elővigyázatossággal kezelték a terhes anyukákat, nehogy elkapják a feketehimlőt. Jogos volt a félelem, hiszen addigra elvileg már világszerte sikerült teljesen felszámolni az emberiség történetének egyik legpusztítóbb ragályát, amelyet Macaulay angol történész a halál öszszes szolgálja közül a legborzalmasabbnak nevezett.

Európában pedig a kötelező oltások miatt akkor már nagyon régóta nem fordult elő feketehimlő. A nem létező kór jugoszláviai váratlan felbukkanása mindenkit megdöbbenített. Erről szólt tíz

évvel később Goran Marković kegyetlen filmszatírája Variola Vera címmel. Sőt: volt akkoriban még egy babákat fenyegető veszély: valamely gyógyszer mellékhatásaként akkoriban sok kisbaba született különféle rendellenességekkel. Szóval, jó sok veszedelem kísérte születésemet, nem fényes csillag... Egyébként Horgos címerében vannak csillagászati jelek: két csillag meg egy kelő félhold. De nem miattam.

Tito Jugoszláviájában vagyunk, ahol jugoszláviai magyarokként élünk a Vajdasági Szocialista Autonóm Tartományban. A Vajdaság – nagyon tarka világ, legalább két tucat nemzetiség lakja – 1945-től 1990-ig viselte ezt a hosszú nevet, akkor a szocialista szó kikerült belőle. Idevalósi az egész családom, itt és a környékbeli falvakban – Királyhalmán (ma Bácsszőlős), Martonoson – születtek a nagyszüleim, egyikük a 19. század végén, a másik három a 20. elején – ők még természetesen a történelmi Magyarország területén.

Három nagyszülőmet volt szerencsém ismerni, elbeszéléseik a régi dolgokról, Magyarországról, a magyarságról mély nyomot hagytak bennem. Nagyszüleim földműveléssel foglalkoztak, mondjuk ki: vajdasági magyar parasztok voltak. De már bennük is élt a kitörési vágy, amit jelez, hogy apai nagyszüleim az 1930-as években felköltöztek Belgrádba. Ahol akkor már nagyon sok vajdasági magyar dolgozott. Olyannyira, hogy – mint mesélték – még magyar mozi is működött a fővárosban. Itt született apám 1941. március 22-én, kilenc nappal azelőtt, hogy a németek lebombázták Belgrádot. Az ő épphogy kezdődő életét nem a járvány vagy a gyógyszermérgezés, hanem a háború veszélyeztette. A második világháború akkor terjedt ki Jugoszláviára, és a magyar hadsereg akkortájt indult el a határt átlépve Bácska felé. Apai nagyszüleim csecsemő apámmal Belgrádból visszaköltöztek Horgosra. Sokat meséltek nagyszüleim arról is, milyen serényen verték a magyar csendőrök a helybeli embereket. Szóval nem volt egyértelműen

pozitív nagyszüleim történelmi emlékezete arról, hogy Magyarország visszacsatolta Bácskát a második világháború alatt.

Szüleim már Jugoszláviában születtek, apám '41-ben, édesanyám 1945-ben. Egyik a háború elején a másik a végén. Az ő szocializációjuk már a titói Jugoszláviában történt. Ezt a szocializációt adták át nekem is. S noha azon a vidéken alapvetően római katolikusok élnek, én nem vagyok megkeresztelve, és a katolikus egyházzal sem volt semmilyen kapcsolatom. A titói Jugoszláviában az egyházak rendkívül erős elnyomás alatt voltak.

Nagyjából öt-hat-hét éves koromtól származnak a legelső emlékeim. Ezek azt mutatják, hogy a társadalmi folyamatokkal, közélettel, politikával kapcsolatos érdeklődésem már ebben a korban is megvolt. Emléktöredékeimben ott van például még Khomeini ajatollah neve, meg Margaret Thatcheré, Jimmy Carteré – tükrözve nemzetközi kitekintésem jellegét és határait.

Általános iskolás koromtól minden nap átböngészttem a vajdasági magyar napilapot, a Magyar Szót, s benne a közéleti, politikai híreket. Bár ezek természetesen a titóista, kommunista gyakorlatnak megfelelően cenzúrázott formában jutottak el hozzám. Megjegyzem, a magyar-jugoszláv határ déli oldalán egy kicsivel szabadabb szelek fújtak, amit jelez többek közt az is, hogy George Orwell 1984 című könyvét az újvidéki Forum Könyvkiadó adta ki először magyarul 1986-ban. Szamizdatban megjelent ugyan 1984-ben Magyarországon is, de nagyon kis példányszámban. Tehát 1989-ig – ekkor jelent meg a budapesti Európa Kiadónál a könyv – az újvidéki kiadást csempészték át a határon keresztül.

Földműves nagyszüleim emlékeim szerint nagyjából 4–6 osztályt végeztek el az elemi iskolában. A szüleim egy szinttel feljebb jutottak. Édesanyám közgazdasági szakközépiskolát végzett Zentán. Ennek köszönhetően dolgozhatott könyvelőként Horgos egyetlen ipari üzemében, a – ma is jó hírű – Vitamin nevet viselő paprikagyárban.

Édesapámnak is középfokú végzettsége volt. Szabadkán dolgozott, mint villamosvezető, s közben fejezte be a középiskolát esti tagozaton a hatvanas évek végén. Aztán szeretett volna egyetemre menni, de őt ebben nem segítették a szülei. A testvéröccse egyetemi tanulmányait azonban már támogatták. Régi szokás volt a parasztcsaládokban, hogy legfeljebb egy gyereket taníttattak tovább. A mi családukban ez már nem így volt. A nálam hét évvel idősebb nővérem, Szilvia Szabadkán végzett a közgazdasági egyetemen. Ő volt az első a családban, aki felsőfokú végzettséget szerzett. Aztán ő is a horgosi Vitaminban dolgozott, mint számítógépes rendszergazda.

Ketten voltunk testvérek, bár én igazából házasságon kívüli zabigyerekként születtem, mert apám és anyám elváltak a nővérem születése után. Klasszikus történet: problémák a házasságban, jön a kisgyerek, és akkor az ifjú férj úgy dönt, hogy máshol keresi a boldogságot. De minthogy nem találta, visszakönyörögte magát anyámhoz. Hét év múlva megszülettem én, ők pedig aztán már élettársként éltek le az egész életüket. Anyám halálos ágyán házasodtak össze ismét 2003 decemberében, mert anyám attól félt, hogy elvált nőként nem kerülhet a mennyországba. Ha beleszólásom lett volna, így is, úgy is odakerült volna.

A néma srác

Óvodáskoromból nem sok mindenre emlékszem, arra is csak szüleim elbeszéléséből, hogy ötéves koromig nem beszéltem. Meg sem szólaltam. A nyolcvanas évek elejétől már vannak emlékeim. Például Tito halála már megvan, aki ugye, 1980. május 4-én távozott az égi vadászmezőkre. Arra emlékszem, hogy mindenki szomorú volt körülöttem. A tévében közvetítették a temetést, én meg sírtam. Bár nem tudtam pontosan, hogy miért kell sírni és szo-

morúnak lenni. Arra is emlékszem, hogy apai nagyapám azt mondta, itt háború lesz, Jugoszlávia nem fog egyben maradni. Nem kis bölcsességre vall, hogy egy hetven év körüli, elemi iskolai végzettségű parasztember így belelát a történelem boszorkányműhődjébe.

Az meglehetősen általános nézet volt – már tizenegy évvel a polgárháború kitörése előtt is –, hogy ezt az országot Josip Broz Tito tartotta egyben. Nimbuszát nagyban erősítette partizán múltja, amit a kommunista propaganda alaposan felnagyítva ki is használt. Ténykérdés, hogy a többi kelet-európai ország kommunista diktátorától eltérően Tito valóban harcolt – meg bujkált – partizánként a boszniai hegyekben. Tehát ő aktívan részt vett a Szerb-Horvát-Szlovén királyság, majd később Jugoszláviaként ismert ország védelmében a megszálló német hadsereg ellen.

Gyerekként ez a propaganda zúdult rám. Tito az én szememben is hős volt, aki védte Jugoszláviát a náci Németország támadása ellen. Akkoriban több ilyen film is készült, egyikben Titót a híres walesi világsztár, Richard Burton játszotta. A neretvai csata című filmben – melynek forgatását maga Tito felügyelte – olyan nagyságok szerepeltek, mint Orson Welles, Yul Brynner vagy Franco Nero.

Így szocializálódtam. Még Tito összes műveit is olvasgattam, amikor a különféle tanulmányi – köztük történelmi – versenyekre készülődtem. Egyébként elég nagy könyvtárunk volt otthon, a szépirodalom mellett Tito összes művei, a Lenin összes, Marx Tőkéje, Engels Anti-Dühringje stb.

A Vitamin paprikagyár építtette földszintes társasházban laktunk, három szobánk volt, abból kettőben minden szekrény tele volt – elsősorban magyarországi kiadású – könyvekkel. Nagyon sok könyvet vásároltak a szüleim. Anyám főleg az akkor még rendszeresen járó utazó könyvügynököktől megvett szinte mindent, amit hoztak. Főleg azzal a céllal, hogy mi, gyerekek egyszer